

پژوهش نامه مطالعات مرزی، سال هفتم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۸

جایگاه ارمنستان در دیپلماسی مرزی جمهوری اسلامی ایران

سروش امیری^۱

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۲۲

چکیده

زمینه و هدف: قفقاز جنوبی با پیشگامی روسیه در سال ۱۹۹۱ و پس از فروپاشی شوروی پایه گذاری شد. بیشتر کشورهای این منطقه مرزی با ایران دارای مرز مشترک هستند. در این بین، ارمنستان یکی از کشورهای این ناحیه است که به دلیل مجاورت جغرافیایی، از اهمیت زیادی در دیپلماسی مرزی ایران برخوردار است. هدف این مطالعه بررسی جایگاه ارمنستان در دیپلماسی مرزی ایران است.

روش: این مطالعه با روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۸ به بررسی جایگاه ارمنستان در دیپلماسی مرزی ایران پرداخته است.

یافته‌ها و نتایج: با توجه به اینکه جمعیت فعال اقتصادی در منطقه قفقاز جنوبی ۹۴/۳ میلیون نفر و تولید ناخالص داخلی منطقه ۱/۹ هزار میلیارد دلار است، گسترش روابط اقتصادی از طریق دیپلماسی مرزی و بهبود روابط با اعضای اوراسیا، امکان ارتباط تجاری با جمعیتی حدود ۱۸۴ میلیون نفری را برای ایران فراهم می‌کند.

واژه‌های کلیدی

قفقاز جنوبی، ارمنستان، مرز، سیاست خارجی، دیپلماسی

مقدمه

منطقه قفقاز از دیرباز در قلمرو ایران قرار داشته و تحت حکمرانی دولت مرکزی ایران اداره می شده است. نقش این منطقه به منزله پلی طبیعی بین اروپا و آسیا بسیار حائز اهمیت است. وجود خاورمیانه در جنوب و آسیای جنوبی، چین و کشورهای خاور دور در شرق این منطقه و هم‌جواری با کشورهای اروپای غربی و روسیه از غرب و شمال بر اهمیت این منطقه افزوده است. از طرف دیگر، فهم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران امری بسیار پیچیده و دقیق است و درباره سیاست خارجی ایران مفهوم‌پردازی به دلایل در حال توسعه بودن ایران، مبانی ملی و اسلامی سیاست خارجی و ارتباط آن با نظریه‌های روابط بین‌الملل از ضرورت بسیار برخوردار است (اردم، ۱۳۹۳). ارمنستان به‌عنوان کشوری واقع در محدوده کشورهای مشترک‌المنافع و در محیط پیرامونی ایران، در حیطه اقدام سیاست‌های این کشور قرار می‌گیرد. ارمنی‌ها و ایرانی‌ها به‌عنوان همسایگانی دیرین، تاریخ هزارساله‌ای از مناسبات و روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را پشت سر نهاده‌اند. مرز ارمنستان و ایران نیز یکی از کهن‌ترین مرزهایی است که بین دو کشور شکل گرفته است. از دوره به‌رسمیت شناخته‌شدن جمهوری ارمنستان از طرف کشور جمهوری اسلامی ایران در ۲۵ دسامبر ۱۹۹۱ و برقراری روابط دیپلماتیک بین دو کشور در ۹ فوریه ۱۹۹۲، بیش از ۸۰ سند دوجانبه بین دو کشور به امضا رسیده است و روابط سیاسی ارمنستان و ایران، به تدریج در یک خط سیر صعودی و مبتنی بر گفت‌وگوی فعال و همکاری نزدیک در حوزه‌های مختلف در حال توسعه است. این مطالعه درصدد پاسخ به این سؤال است که ارمنستان، به‌عنوان یکی از کشورهای منطقه قفقاز جنوبی، چه جایگاهی در دیپلماسی مرزی ایران دارد.

پیشینه پژوهش: صفرنژاد (۱۹۹۲)، در مطالعه‌ای بیان می‌دارد که پس از اعلام رسمی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و مدت اندکی بعد از آن، در سال ۱۹۹۲ یک شکل منطقه‌ای جایگزین، با ابتکار و مدیریت حاکمان وقت جمهوری فدراتیو روسیه و با حضور

اکثر جمهوری‌های اصلی این اتحاد بنانهاده شد. ماه‌پیشانیان(۱۳۸۹)، در کتاب کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، معتقد است که قفقاز به‌عنوان منطقه‌ای کوهستانی، تاریخی، افسانه‌ای و چهارراهی بین شرق و غرب، اروپا و آسیا، و شمال و جنوب شناخته می‌شود. دهقانی فیروزآبادی(۱۳۸۷)، در کتاب «چارچوبی مفهومی برای ارزیابی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، سیاست خارجی را به‌عنوان ابزار اصلی تعامل حکومت‌ها با جهان، از مهم‌ترین عرصه‌های سیاست‌گذاری کلان برای تأمین منافع ملی تمامی ملت-دولت‌ها می‌داند. حسن‌پور و حاجی میرزایی(۱۳۸۷)، با بررسی امکان توسعه صادرات ایران به کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، نشان داده که ایران در صادرات غیرنفتی به کشورهای مستقل مشترک‌المنافع دارای فرصت‌های صادراتی زیادی است و در طی یک دهه اخیر افزایش چشمگیری داشته است. ملکی(۱۳۸۳)، در مطالعه‌ای ابعاد گوناگون مسائل امنیتی فدراسیون روسیه را بررسی نموده است. کولائی و گودرزی(۱۳۹۴)، چالش‌های همگرایی در کشورهای مستقل مشترک‌المنافع را بررسی نموده و اعتقاد دارد که اقتصاد کشورهای مستقل مشترک‌المنافع که میراثی از دوران اتحاد شوروی است و به‌طور پیچیده‌ای درهم‌تنیده شده است، پس از فروپاشی اتحاد شوروی در مسیر جدایی از یکدیگر قرار گرفته است.

تمایز این مطالعه با پژوهش‌های موجود در این است که در پژوهش‌های یاد شده صرفاً به روابط کلی در آسیای مرکزی و کشورهای مشترک‌المنافع اشاره شده است. درحالی که پژوهش حاضر صرفاً به دیپلماسی مرزی بین ایران و ارمنستان و قفقاز جنوبی در دوره زمانی ۸ساله(۱۳۹۰-۹۸) در راستای جهانی‌گرایی و خروج از انزوای تحمیلی ایران از طریق ارمنستان و منطقه قفقاز جنوبی و اتحادیه اوراسیا پرداخته است.

مبانی نظری: دیپلماسی مرزی در پی تشریح و تبیین موضوعی تبادل انواع مختلف کالا و خدمات بین دولت‌ها است(دورماز، ۲۰۰۹، ص ۴۷) در جهان کنونی، تحولات اقتصادی،

وابستگی و همکاری‌های متقابل دولت‌ها را افزایش داده و موضوع دیپلماسی مرزی را در سیاست خارجی به عامل مهم تبدیل کرده است (شاهین، ۲۰۱۱، ص ۲۶). در این خصوص امنیت در شرایطی در نظام بین الملل افزایش خواهد یافت و به شکل گیری ائتلاف‌ها کمک می‌کند (مشیرزاده، ۱۳۹۲، ص ۱۳۵). آنگاه ثبات و امنیت به‌مثابه بالاترین هدف از طریق دیپلماسی مرزی محقق می‌شود (بنودی مسکویتا، ۱۹۹۹، ص ۵۲). در نتیجه آن‌ها در مقابل مناقشات تلاش می‌کنند تا امنیت خود را حفظ کنند. از نظر برخی واقع‌گرایان تدافعی نیز، در اثر الزامات بسیار قوی سیستم بین‌المللی، به‌ندرت، عامل تهاجم با موفقیت همراه خواهد بود و قدرت مهاجم در پایان مجازات و تنبیه می‌شود اما دیپلماسی مرزی در سطوح مختلف سبب ثبات و توسعه روابط پایدار شده و نیز از می‌تواند تهاجم کشور رقیب را خنثی نماید (فرانکل، ۱۹۹۶، ص ۹۷؛ کولارد و وکسلر، ۲۰۰۶، ص ۴۰۲).

به لحاظ منافع و اهداف، بقا و ماندگاری دولت‌ها و میزان مشروعیت آن‌ها نزد شهروندان رابطه درهم‌تنیده‌ای با میزان موفقیت آن‌ها در تأمین رفاه مردم و دستیابی به توسعه اقتصادی و انسجام فرهنگی پیدا کرده است. امروز بازیگرانی موفق قلمداد می‌شوند و به لحاظ رده‌بندی قدرت در رأس سلسله مراتب جهانی قرار می‌گیرند که شاخصه‌هایی چون درآمد سرانه شهروندان، میانگین عمر، حجم سرمایه‌گذاری، ارزش پول ملی، سطح پیچیدگی تولیدات آن‌ها، میزان حضور شرکت‌ها و نهادهای پولی - مالی در این کشور و حجم مبادلات بین‌المللی آن بیشتر از دیگران باشد (استرنج، ۱۹۹۴).

۱. Sahin

۲. Bueno De Mesquita

۳. Frankle

۴. Collard-Wexler

۵. Strange

روش

این مطالعه با روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۸ به بررسی جایگاه ارمنستان در دیپلماسی مرزی ایران پرداخته است.

یافته‌ها

در نتیجه جهانی شدن دغدغه شهروندان از توجه به مسائلی چون بقا و امنیت به معنای سخت‌افزاری به موضوعاتی چون رفاه و بالا رفتن استانداردهای زندگی تغییر یافته و امروزه یکی از مؤلفه‌های تعیین‌کننده امنیت، سطح توسعه اقتصادی کشورها است. برآیند تحولات ناشی از جهانی شدن را بسیاری تحول مفاهیمی نظیر قدرت، امنیت، بازیگر، قواعد بازی و... می‌دانند. یکی از مهم‌ترین شق‌های تحول در حوزه کار ویژه دولت در ابعاد و حوزه‌های مختلف داخلی، ژئوپلیتیکی و به‌ویژه بین‌المللی، حوزه دیپلماسی است.

موقعیت ژئوپلیتیکی و دیپلماسی مرزی ایران: ایران، با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی خود، برای انتقال نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز، از بهترین شرایط برخوردار است. علاوه بر مزیت‌های کشور از نظر موقعیت، به لحاظ اقتصادی نیز ایران از ذخایر عظیم نفت و گاز برخوردار است و به‌این‌علت، تقاضای نفت و گاز بسیار زیادی در شمال ایران وجود دارد، نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز می‌تواند پس از تصفیه در پالایشگاه‌های تبریز، تهران و... در مناطق شمالی مصرف‌شده و معادل آن در جنوب به نام این کشورها به بازارهای جهانی عرضه شود، ایران از شبکه گسترده خطوط نفت و گاز برخوردار است و کشورهای برخوردار از منابع گاز و نفت در آسیای مرکزی و قفقاز، می‌توانند بر مبنای قراردادهای و توافقات چندجانبه، به تقاضاهای کشورهای این منطقه با نظر ایران و در حجم مورد توافق پاسخ‌گویند و معادل آن را با کسر هزینه‌ها در جنوب، دریافت کنند، احداث خطوط لوله جدید برای انتقال نفت قزاقستان و گاز ترکمنستان به دریای آزاد از طریق ایران، با توجه به فاصله کوتاه آن، «اقتصادی‌ترین» مسیر خواهد بود. این درحالی است که

گذر خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از مسیرهای پیشنهادشده غربی‌ها، به دلیل عبور از چندین کشور، با مسائل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مختلف و مقررات و قوانین و... همراه خواهد بود و... (اولگا آلیکرا، ۱۳۸۲، ص ۹۲).

منطقه قفقاز: قفقاز، منطقه‌ای است کوهستانی در جنوب غربی روسیه و شمال غربی ایران که از غرب به دریای سیاه و آزوف، از جنوب غربی به ترکیه و از شرق به دریای مازندران محدود می‌شود. مساحت کل قفقاز ۴۴۰ هزار کیلومتر مربع است. این منطقه به وسیله رشته کوه‌های قفقاز بزرگ (آب‌پخشان) به دو قسمت جدا تقسیم شده است؛ قفقاز جنوبی، شامل کشورهای آذربایجان، ارمنستان و گرجستان و قفقاز شمالی یا ماورای قفقاز، شامل جمهوری‌های خودمختار تحت حاکمیت فدراسیون روسیه به ترتیب از شرق به غرب: داغستان، چچن، اینگوش، اوستیای شمالی، کارباردا - بالکار، قاراچای، چرکس و آدیگه. کشورهای گرجستان، ارمنستان و آذربایجان در قفقاز جنوبی طی دوره‌های تاریخی و درازمدت، زیر سیطره فرهنگی ایرانیان قرار داشتند و یا رسماً خراج‌گزار ایرانیان بوده‌اند. از این رو ایران تا به امروز، نقش تاریخی خود را در این منطقه فراموش نکرده و به تحولات قفقاز و آسیای مرکزی، علاقه زیادی نشان می‌دهد (فولر، ۱۳۷۳، ص ۱۵۹).

دیپلماسی مرزی و حوزه اقتصادی: در ارتباط با دیپلماسی مرزی، افزون بر جایگاه ویژه اقتصاد ملی، ایجاد مناطق ویژه اقتصادی فراملی، چرخه تولید جهانی، زنجیره‌های مالی بین-المللی، شبکه‌های تجاری برون مرزی تقویت همگرایی اقتصادی مناطق و دولت‌ها اهمیت ویژه دارند (لاچینینسکی، ۲۰۱۲، ص ۹۲).^۵ در چارچوب تحولات اقتصاد سیاسی جهانی، اهمیت بازار و روندهای حاکم بر آن از حیث تولید، تجارت و سرمایه‌گذاری در تعیین امنیت و ناامنی کشورها به مراتب از اهمیت مرزهای سرزمینی، استحکامات و صحنه‌های

1. Olga Alikier
2. Ciccaucasia
3. Transcaucas
4. Fuller
5. Lachininskii

نبرد بیشتر شده است. بر این اساس امضای یادداشت تفاهم و موافقت‌نامه‌های همکاری دوجانبه در زمان سفر رئیس‌جمهور حسن روحانی به ارمنستان به وجود آمد (اعتدال پرس، ۱۳۹۷). این تفاهم‌نامه می‌تواند باعث رونق فعالیت‌های لجستیکی داخلی و خارجی از طریق خاک ایران و ارمنستان به روسیه و حتی بنادر حاشیه دریای سیاه شود.

دیپلماسی مرزی و حوزه ترانزیت: محورهای ارتباطی منطقه‌ای و مرزی تبریز- ترابوزان و بندرعباس- روسیه با گره ارمنستان و گرجستان از مسیر استان آذربایجان شرقی می‌تواند باعث رونق فعالیت‌های لجستیکی از کشورهای حاشیه خلیج فارس و هندوستان از طریق خاک ایران و ارمنستان به روسیه و حتی بنادر حاشیه دریای سیاه شود. برنامه‌های زیرساختی ارمنستان و فعالیت‌های منطقه‌ای آن کشور گویای ارتقاء شاخص‌های عملکرد لجستیکی آن کشور و پیوند با زنجیره‌ها و شبکه‌های لجستیکی منطقه‌ای است و بنابراین، برای فعال‌سازی این مسیرها تأمین زیرساخت‌های ارتباطی و ایجاد گره‌های لجستیکی در سهلان و منطقه آزاد ارس و یا سایر مکان‌های مزیت‌دار ضروری خواهد بود.

این مسیر ارتباطی در راستای ترتیبات منطقه‌ای کالا و خدمات و شروع یک همگرایی اقتصادی منطقه‌ای با محوریت ایران و روسیه، با توجه به مطالعات انجام شده و جریان بارهای ترانزیتی و تجاری مزایایی از جمله تنوع اقتصادی، توسعه نظم و امنیت منطقه‌ای و ثبات سیاسی دارند (امینیان، ۱۳۹۲، ص ۱۰۴).

در راستای تقویت فعالیت مسیر ارتباطی شمال- جنوب از محور ایران به ارمنستان و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای پایداری و تداوم ارتباطات و تعاملات تجاری و سیاسی، می‌بایست اقداماتی از جانب برنامه‌ریزان دو طرف اجرا شود که برخی از آن‌ها عبارتند از: احداث جاده دسترسی مناسب، اتصال شبکه ریلی ایران به ارمنستان و گرجستان و از طریق بنادر باتومی و پوتی گرجستان به کشورهای حاشیه دریای سیاه و اروپا، ایجاد بستر ارتباطی مجازی، فعال نموده شرکت‌های حمل و نقل مشترک در دو طرف، اختصاص فضاهایی برای حمل و نقل و انبار، بازرنگری و اصلاح قوانین مرتبط با تشریفات مرزی،

تقویت اتاق بازرگانی، عضویت ایران در سازمان‌های و کنوانسیون‌های بین‌المللی حمل‌ونقلی و گمرکی و بازرگانی، ارتقاء توان علمی متصدیان حمل‌ونقل و بازرگانی و گمرکی، بروز رسانی برنامه‌های وزارت راه شهرسازی در شمال غرب ایران در اتصال شبکه ریلی جلفا- اصلاندوز و جلفا- بازرگان برای ایجاد نواری برای ارتباط دادن کشورهای حاشیه دریای خزر به ترکیه و اروپا، احداث فرودگاه و پایانه‌های بزرگ و... (محمدی و نوشیروان زاده، ۱۳۹۷).

در حوزه اجرا نیز، امکان‌سنجی و ارائه برنامه‌های مدون کوتاه‌مدت برای کاهش هزینه‌های زمانی و ریالی طرح‌ها، ایجاد باور در کارکنان ادارات مستقر در پایانه‌های مرزی مبنی بر اینکه عملکرد مطلوب آن‌ها تأثیر مستقیمی را برای افزایش جی. دی. پی^۱ منطقه‌ای و ملی دارد، احداث مجتمع خدماتی و رفاهی در محدوده نوردوز برای پشتیبانی حمل‌ونقل بین‌المللی و توسعه حمل‌ونقل هوشمند^۲ ضرورت دارد.

دیپلماسی مرزی و حوزه فرهنگی: روابط فرهنگی ایرانیان و ارمنه به ۲۸ قرن پیش بازمی‌گردد و ریشه‌های عمیقی دارد. سرزمین ارمنستان، ادامه فلات ایران است. هر دو قوم از نخستین خاستگاه اقوام آریایی به حرکت درآمدند و در سرزمین‌های کنونی ساکن شدند. زبان ارمنی با زبان فارسی پیوند خورده است. نام‌های کهن ارمنی، نام‌های اصیل هخامنشی و اشکانی هستند. ایرانیان و ارمنه در روزگار هخامنشیان و اشکانیان دین واحدی داشتند و هر دو قوم جشن‌های مشترکی دارند که سابقه ۲۷۰۰ ساله دارد. شاهنامه فردوسی تأثیر شگرفی بر حماسه‌های ملی و شاعران ارمنی داشته است، ارمنه در سده‌های میانه، شاهنامه را هم‌زبان فارسی و هم به زبان ارمنی می‌خواندند (اولگا، ۱۳۸۳، ص ۲۰۵) و مواردی از این دست می‌تواند به توسعه روابط دو کشور کمک کند.

۱. Gross domestic product

۲. ITS

فرصت‌های همکاری ایران و ارمنستان: ارمنستان به دلیل موقعیت استراتژیک خود از جایگاه ویژه‌ای برای جمهوری اسلامی ایران برخوردار است. این کشور یکی از هدف‌های صادراتی ایران در منطقه قفقاز جنوبی به شمار می‌آید. بر اساس اطلاعات موجود در جدول ۱، ایران می‌تواند با تامین نیازهای بازار ارمنستان، ورود کالاهای ایرانی بیشتری را به این کشور برنامه‌ریزی کند.

جدول ۱: جایگاه ایران در صادرات به ارمنستان

حیوانات زنده، محصولات حیوانی (رتبه ایران ۱)؛ شیر و محصولات لبنی - تخم پرندگان عسل طبیعی (رتبه ایران ۱۰)
ریشه‌ها، نباتات، سبزیجات (رتبه ایران ۱)؛ میوه‌های خوراکی (رتبه ایران ۲)؛ فراورده‌ها خوراکی گوناگون (رتبه ایران ۶)
چربی‌ها و روغن‌های حیوانی یا نباتی (رتبه ایران ۵)؛ فراورده‌ها از سبزیجات، میوه‌ها (رتبه ایران ۸)
نمک، گوگرد و سنگ (رتبه ایران ۱)؛ سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (رتبه ایران ۳)؛ محصولات صنایع شیمیایی (رتبه ایران ۱)
محصولات شیمیایی آلی (رتبه ایران ۴)؛ کودها (رتبه ایران ۲)؛ عصاره‌های رنگرزی یا دباغی (رتبه ایران ۷)
صابون، مواد آلی، فراورده‌هایی برای شستشو (رتبه ایران ۴)؛ محصولات گوناگون صنایع شیمیایی (رتبه ایران ۱۰)
مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته‌شده از خمیر کاغذ (رتبه ایران ۱۸)؛ فرش و سایر کف‌پوش‌ها از مواد نسجی (رتبه ایران ۳)
مصنوعات از سنگ، گچ، سیمان (رتبه ایران ۶)؛ محصولات سرمایه‌گذاری (رتبه ایران ۵)؛ شیشه و مصنوعات شیشه‌ای (رتبه ایران ۲)
چدن، آهن و فولاد (رتبه ایران ۳)؛ مصنوعات از چدن، آهن و فولاد (رتبه ایران ۴)
راکتورهای هسته‌ای، ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی و اجزاء آنها (رتبه ایران ۳۰)

بر اساس اطلاعات این جدول، ایران از جایگاه مطلوبی در برابر بازارهای ارمنستان برخوردار است و ارمنستان با توجه به منابع و توان فنی برای همکاری با ایران امکانات مطلوبی دارد. با توجه به مزیت نسبی ارمنستان در برخی صنایع و به‌ویژه صنایع مرتبط با مواد معدنی و صنایع سبک، امکان گسترش مبادلات به ویژه باهدف تکمیل زنجیره‌های ناقص صنایع این کشور وجود دارد. ارمنستان برای صادرکنندگان و تولیدکنندگان ایرانی می‌تواند دروازه ورود به بازار ۲۰۰ میلیونی اتحادیه اوراسیا با قوانین و مقررات تجاری یک دست و تعرفه گمرکی صفر کشورهای عضو باشد.

جدول ۳: آمار تجارت ۱۲ ماه منتهی به اسفند سال ۱۳۹۷

ردیف	کشور مقصد	میزان صادرات ایران در سال ۱۳۹۷ (میلیارد دلار)	درصد تغییر نسبت به سال ۱۳۹۶
۱	عراق	۸/۹۶۰	+۳۶/۷
۲	امارات متحده عربی	۵/۹۵۴	-۱۲
۳	افغانستان	۲/۹۲۷	+۵/۱
۴	ترکیه	۲/۳۶۹	-۴۰/۲
۵	پاکستان	۱/۲۴۷	+۳۵/۷
۶	عمان	۰/۷۲۸	+۳۲
۷	آذربایجان	۰/۴۱۰	+۲۶
۸	ترکمنستان	۰/۴۰۰	-۴/۳
۹	فدراسیون روسیه	۰/۲۸۰	-۴
۱۰	کویت	۰/۲۵۳	+۰/۴
۱۱	قطر	۰/۲۲۵	-۶/۷
۱۲	ارمنستان	۰/۱۵۹	-۲۱/۵
۱۳	قزاقستان	۰/۱۳۱	-۲۲/۱
۱۴	تاجیکستان	۰/۰۷۸	-۶۳/۹

همچنین آمار تجارت ۱۲ ماه منتهی به اسفند سال ۹۷ ایران در جدول ۲ نشان می‌دهد که از حدود ۴۴ میلیارد و ۳۰۹ میلیون دلار صادراتی که در سال ۹۷ انجام شده، حدود ۲۴ میلیارد و ۱۳۲ میلیون دلار یعنی ۵۴ درصد کل صادرات ایران، به ۱۵ کشور همسایه بوده است. بر اساس اطلاعات جدول ۲، همچنین در سال ۹۷ صادرات ایران به ۷ کشور عراق، افغانستان، پاکستان، عمان، آذربایجان، کویت افزایشی بین یک تا ۳۶ درصد را تجربه کرده و در مقابل صادرات ایران به ۸ کشور امارات، ترکیه، ترکمنستان، روسیه، قطر، ارمنستان، قزاقستان و تاجیکستان کاهش یافته است.

با ایجاد منطقه تجارت آزاد بین ایران و اتحادیه اوراسیا با همکاری ارمنستان، شرایط برای کاهش تعرفه‌های گمرکی محصولات ایرانی برای ورود به بازار اوراسیا و ایجاد منطقه آزاد اقتصادی-تجاری فراهم می‌شود. با شروع دوره دوم مدیریتی ارس در دولت یازدهم نقصان اساسی پیش گفته در ساختار اقتصادی منطقه آزاد ارس مورد توجه قرار گرفت. در این راستا، توسعه سیستم ارتباطی برون کشوری ارس بر اساس توسعه راه آهن در دو شاخه غربی و شرقی مورد مطالعه و برنامه ریزی قرار گرفت. به طوری که در اسفند سال ۱۳۹۷ قرارداد امکان سنجی فنی و اقتصادی احداث خط آهن جلفا - چشمه ثریا برای اتصال راه آهن ایران به اروپا، منعقد شد. این طرح مطالعاتی با هزینه شش میلیارد و ۶۰۰ میلیون ریالی سازمان منطقه آزاد ارس و در ۱۸ ماه انجام خواهد شد. با احداث این خط آهن، منطقه آزاد ارس به یک بندر راهبردی-بین‌المللی در منطقه تبدیل خواهد شد. با ادامه این خط، در اواسط اردیبهشت سال ۱۳۹۸، قرارداد ۷۰۰ میلیون یورویی احداث، نگهداری، بهره برداری و انتقال خط آهن جلفا - نوردوز - قلی بیگلو به طول ۲۰۴ کیلومتر با کنسرسیوم ایرانی - اروپایی به امضا رسید. اجرای این پروژه برای اقتصاد کشور و افزایش سهم ایران از ترانزیت مسیرهای ارتباطی بین‌المللی شمال-جنوب و غرب به شرق مثبت و موثر است. بر اساس پیش بینی‌های احتمالی، مجموع میزان بار ترانزیتی قابل جذب از این مسیر در سال اول ۱/۵۳ میلیون تن و در سال بیستم ۱۰/۷۶ میلیون تن بوده و در بخش مسافری نیز انتقال ۱۰۱ هزار نفر در سال اول بهره برداری و انتقال ۴۰۹ هزار نفر مسافر در سال بیستم پیش‌بینی می‌شود. بنابراین بین‌المللی‌گرایی مناطق آزاد دارای خاستگاه درونی است و توسعه صادرات تنها در صورت داشتن شبکه ارتباطی قوی و دیپلماسی مرزی کارآمد و مدرن درونی و بیرونی به دست می‌آید و این مهم با رسیدن ارس به بلوغ زیرساخت‌های درونی سرمایه‌گذاری در برهه کنونی، اصلی‌ترین نیاز در استمرار موفق جریان توسعه اقتصادی حتی در فضای سنگین تحریم است.

بحث و نتیجه گیری

قفقاز جنوبی برای جمهوری اسلامی ایران حیاتی است و کشورهای این منطقه جایگاهی ویژه و اهمیتی روزافزون برای ایران دارند. منطقه قفقاز، به ویژه جمهوری ارمنستان در حلقه اقتصادی، سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران قرار می گیرد. مؤلفه‌هایی چون امنیت مرزی، تمامیت ارضی، وحدت و حاکمیت ملی، ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی اهدافی بوده است که جمهوری اسلامی ایران سعی کرده آن‌ها را از طریق ایجاد یک ساختار همکاری جویانه در منطقه تأمین کند. جمهوری اسلامی ایران با ارمنستان روابط نزدیک و دوستانه‌ای برقرار کرده است. تنها سه ماه پس از استقلال ارمنستان و در ۲۱ دسامبر ۱۹۹۱، ایران ارمنستان را به رسمیت شناخت و در سال ۱۹۹۲ با ایروان روابط دیپلماتیک برقرار کرد. ارمنستان با وجود داشتن روابط نزدیک با ایالات متحده آمریکا و کشورهای اروپایی، از رأی دادن علیه ایران در سازمان‌های بین‌المللی خودداری و تحریم‌های وضع شده علیه ایران بر سر موضوع هسته‌ای را تأیید نکرد. سیاست خارجی ارمنستان بر اساس تکمیل‌کنندگی یا متمم بودن تعریف می‌شود. به موجب آن ارمنستان باید موازنه‌ای را در حمایت از غرب و روسیه به‌عنوان یک اتکای راهبردی برقرار سازد. نکته قابل توجه در روابط این کشور، انعطاف‌پذیری فراوان آن است، زیرا ارمنستان به دنبال انتخاب‌های احتمالی بسیاری است که بیشترین فرصت و کمترین خطر را برایش فراهم کند. ارمنستان خود را به‌عنوان پلی برای حکومت فعلی ایران و پلی به سوی ایران جدید می‌بیند اما با کاهش ظرفیت‌های خطوط لوله گاز ایران- ارمنستان، روسیه در آینده مانع یا مشوق کلیدی برای عمیق‌تر کردن روابط ارمنستان- ایران است. در حقیقت جزئیات نهایی خط لوله گاز ایران- ارمنستان، اشتیاق روسیه برای ادعای قدرت و نفوذ در منطقه را آشکار می‌کند. اکنون یک مزیت نادر جغرافیایی برای ارمنستان وجود دارد و ممکن است اهمیت اصلی امکان اتصال دو منطقه جنوب قفقاز و خاورمیانه از طریق ایران فراهم شود. در

آینده‌ای نزدیک در هر کدام از این صورت‌ها تغییرات بنیادی و اساسی ژئوپولیتیک رخ خواهد داد. همکاری ایران با ارمنستان زمینه حضور ایران را در قفقاز فراهم می‌کند. اکنون روابط بازرگانی و اقتصادی بین ارمنستان و ایران برای ابروای به یک حلقه نجات تبدیل شده است. ارمنستان که از دو طرف به آذربایجان و ترکیه محدود شده، تنها دو راه خروجی به جهان دارد: مرز با گرجستان و ایران. ارس به عنوان مرز ارمنستان و ایران تنها ۳۵ متر است و به همین دلیل برای هر دو کشور اهمیت زیادی دارد و از طریق آن، روابط تجاری و اقتصادی دو کشور و نیز گردشگری انجام می‌شود.

منابع

- اردم، نیلوفر (۱۳۹۳). مؤلفه‌های راهبردی در تدوین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، دیپلماسی ایرانی، اعتدال پرس (۴ فروردین ۱۳۹۷)، قابل‌بازایی از: <http://etedalpres.ir/>
- امینان، بهادر (۱۳۹۲). ژئوپلیتیک انرژی: اتحادیه اروپا و امنیت انرژی. مواد نامه ژئوپلیتیک. ۵۸-۴۱، (۲)۹.
- اولگا، آلیکر (۱۳۸۳). گسل‌های منازعه در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی. (حسن سعید کلاهی خیابان؛ محمود رضا گلشن پژوه؛ عباس کاردان، مترجمان). تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- حسن پور، یوسف؛ رحاجی میرزایی، محمدعلی (۱۳۸۷). بررسی امکان توسعه صادرات ایران به کشورهای مستقل مشترک‌المنافع. پژوهشنامه بازرگانی. ۱۲ (۳)، ۱۹۵-۲۲۳.
- دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۸۷). تحول گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات مؤسسه ایران.
- صفرنژاد، داریوش (۱۳۸۵). سی. آی. اس؛ حاشیه امنیتی مطمئن روسیه. ماهنامه ایراس. شماره ۱۴، صص ۲۵-۲۸.
- فولر، گراهام (۱۳۷۳). قبله عالم، ژئوپلیتیک ایران. (عباس مخبر، مترجم). تهران: نشر مرکز.

- کولایی، الهه؛ گودرزی، مهناز(۱۳۹۴). تأثیر تحولات روابط ارمنستان و ترکیه بر روابط ارمنستان و ایران. مواد نامه ژئوپلیتیک. دوره ۳۷، (۱)، صص ۳۸-۷۰.
- ماه‌پیشانیان، مهسا(۱۳۸۹). کتاب کشورهای مستقل مشترک‌المنافع ۳ (ویژه تحولات روسیه و قفقاز). تهران: ابرار معاصر.
- محمدی، مهدی؛ نوشیروان زاده، محمدابراهیم(۱۳۹۷). اهمیت ترانزیت و ارتقاء همکاری‌های حمل‌ونقلی ایران و ارمنستان از مسیر جلفا-نوردوز. اعتدال پرس(۳ شهریور ۱۳۹۷). قابل بازیابی از: <http://etedalpres.ir/39892/>
- مشیرزاده، حمیرا(۱۳۹۲). هند و پاکستان؛ مدیریت منازعه، مجله رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، زمستان، شماره ۳۶، صص ۴۷-۷۸.
- ملکی، قاسم(۱۳۸۳). کشورهای مستقل مشترک‌المنافع - سیاست امنیتی و خارجی روسیه. مجله مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز. دوره ۴۸، (۴)، ۱۸۲-۲۲۴.
- Bueno De Mesquite, Bruce (1999). Neorealism's logic and evidence, Columbia International affairs, Washington D.C, February. [https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=S7VG1yZP52gC&oi=fnd&pg=PP1&dq=Bueno+De+Mesquita,+Bruce+\(1999\).+Neorealism+logic+and+evidence,+Columbia+International+affairs,+Washington+D.+C,+February.&ots=R0CxxNxOA_&sig=xnyPOnubhd6Pcb721_3HhP7ofNM](https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=S7VG1yZP52gC&oi=fnd&pg=PP1&dq=Bueno+De+Mesquita,+Bruce+(1999).+Neorealism+logic+and+evidence,+Columbia+International+affairs,+Washington+D.+C,+February.&ots=R0CxxNxOA_&sig=xnyPOnubhd6Pcb721_3HhP7ofNM).
- Collard-Wexler, Simon (2006). Integration under Anarchy: Neorealism and the European Union, European Journal of International Relations. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354066106067349>.
- Frankle Benjamin (1996). Restating the realist Case: An Introduction, Security Studies. Vol. 5, No 3, spring.
- Lachininxkii, Stanislav S. (2012). Modern Trends in Geoeconomics Studies in Russia, Regional Research of Russia, Vol. 2, No. 1, pp. 91-97.
- Şahin, Mehmet. (2011). Türk Dış Politikasının Ekonomi Politîği: 1990-2010, Master of Art Thesis in International Relations, Gazi University. https://scholar.google.com/scholar?hl=en&as_sdt=0,5&as_vis=1

- &q=%C5%9Eahin,+Mehmet.+(2011).+T%C3%BCrk+D%C4%B1+C5%9F+Politikas%C4%B1n%C4%B1n+Ekonomi+Politi%C4%9Fi%3A+19902010,+Master+of+Art+Thesis+in+International+Relations,+Gazi+University.
- Strange, Susan (1994). Rethinking Structural Change in the International Political Economy: States, Firms and Diplomacy, Richard Stubbs and Geoffrey Underhill, Political Economy and the Changing Global Order, eds. Canada, McClelland, pp. 103-115. <https://www.jstor.org/stable/23489902>.

Ar